

İSTANBUL SU MİMARİSİNDE FATİH SEBİLLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ*

IMPORTANCE AND POSITION OF EMINONU SABİLS IN WATER ARCHITECTURE ISTANBUL

Şerife TALİ**

Özet

Türklerin hayırseverliğe ve temizliğe verdiği önem, su tesisleri, sanat ve mimarilerinde önemli bir yere sahiptir. Hayır, amaçlı yapılan çeşme ve sebiller dönemlerinin en zarif eserlerini oluşturmuşlardır. Osmanlı- Türk su mimarisinin en sanatsal yapıları olan sebiller, ayrıca Türk mimarisine özgü eserlerdir. Sebil, Arapça bir kelime olup, çeşitli tanımlara sahiptir. Yoldan gelip geçenlere hayır amaçlı su dağıtılan yerler olan sebiller de, özel gün ve gecelerde ise şerbet dağıtılan yerlerdir.

İstanbul meydan ve sokaklarının en güzel dekorlarından olan sebiller, mükemmel mimari düzenlemeleri, şebekeleri, taş süslemeleri, yazı, kalem işi gibi bezemeleri de dönem ve üslup özelliklerinin anıtsal örneklerini sunmaktadır. İstanbul Fatih'te yer alan sebiller, geçmişte sosyal yardımlaşmaya verilen önemin en önemli belgeleridir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Fatih, sebil

Abstract

The importance Turks give charity and cleanliness and water foundations have a prominent place in the art and architecture. Fountains and "sabils" built with a charitable purpose have been the most fine works of their periods. Sabils which are the most artistic constructions of Ottoman-Turkish water architecture are also important in terms of being peculiar to Turkish architecture. The word "sabil" is an Arabic word and has various definitions. Generally, it is a place where water is offered to the by passers with charity purposes. They are buildings to give fruit juice or sherbet in special days and evenings.

Sabils which are decorations of İstanbul's avenues and streets, present the monumental samples of the period with its embellishment, manuscripts, store carving and the architectural constructions. Sabils which are peculiar constructions of Ottoman architecture are intensive in Fatih of İstanbul. It is impossible to distinguish sabils in rampartsshowing parallelism with sabils out of Fatih. Sabils considered as a whole, are important in specifying the importance given to social mutual aid.

Key Word: İstanbul, Fatih, sabil

Osmanlı su mimarisinin zarif sanatsal eserleri olan sebiller¹, sadece Türk mimarisine özgü yapılardır. Sebil, yoldan gelen geçene parasız içme suyu, bayram, kandil gibi özel günlerde ise şerbet dağıtılan küçük hayır

*Bu çalışma, "İstanbul Suriçi Sebilleri" adlı yüksek lisans tez çalışmasının bir bölümü olan Fatih Sebillerinden alınarak yeniden değerlendirilmiştir.

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (serifetali@gmail.com)

¹ Behçet Ünsal, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", *Taç Dergisi*, C.1, S.3, İstanbul, 1986, s.16; Nur Urfaloğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", *Osmanlı Kültür ve Sanat Ans.*, C.10, Ankara, 1999, s. 456; Nur Urfaloğlu, *İstanbul Sebilleri Özellikle Üsküdar Sebillerinin Sorunları ve Korumaları*, Yıldız Teknik Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık ABD. (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s.2; Ayla Ödekan, "Sebil", *Eczacıbaşı Sanat Ans.*, C.3, İstanbul, 1997, s. 1626; Ayla Ödekan, "Sebiller", *DBİ. Ans.*, C.6, İstanbul, 1994, s.481; Birsen Peköz, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, İstanbul, 1963, s.3; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul, 1938, s.1; T.W. Haigh, "Sebil-Sabil", *İslam Ans.*, C.10, İstanbul, 1966, s.292; Engin Özdeniz, *İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, 1995, s.71; Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.3, Ankara, 1985, s.141; Semavi Eyice, "Sebil" Mad., *İslam Ans.*, C.5/2, İstanbul, 1968, s.1214/95; M. Sabri Doğan, *İslam Su Medeniyeti ve Konya Suları*, Konya, 2004, s.26; Asım Mutlu, "Sebillerimiz", *Türkiyemiz*, S.21, 1977, s.4; Celal Esad Arseven, "Sebil", *Sanat Ans.*, C.4, İstanbul, 1983, s.1772-1774; Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, 1997, s.18; Orhan Erdenen, "Boğaziçi'nde Su Yapıları", *İstanbul Armağanı*, C.2, İstanbul, 1996, s.164; Yılmaz Önge, "Selsebillerimiz", *Vakıflar Dergisi*, S.13, Ankara, 1981, s.339

kurumlarıdır. Türk kültüründe bir yere su götürmek, bir susamışa bir tas su vermek veya bir yol üstünde çeşme, sebül yaptırarak, toplumda büyük bir hayır olarak kabul edilmiştir².

En güzel sebül örneklerine, XIV. yüzyılda Türk Memluk döneminde Kahire’de³ ve Osmanlı başkenti İstanbul’da rastlanmaktadır. Su mimarisinin önemli bir bölümünü oluşturan sebiller, özellikle Osmanlı başkenti İstanbul’da doruk noktaya çıkarılmış ve XV. yüzyıl’dan itibaren büyük bir gelişme göstermiştir. Bu makalede, İstanbul Eminönü semtinde yer alan sebiller genel özellikleri ile kısaca tanıtılarak, sebül mimarisi içinde değerlendirilecektir.

1.Topkapı Karahmet Paşa Sebili: Fatih’te Topkapı Caddesi üzerinde yer alan sebül, külliye ile birlikte Mimar Sinan’ın mimarbaşılığı döneminde Sadrazam Kara Ahmet Paşa tarafından 976 H. (1568 M.) de inşa ettirilmiştir⁴. Külliye programında yapılmış olan orijinal sebilden⁵ günümüzde hiçbir iz kalmamıştır. Günümüzde ayakta olan muvakkithanenin penceresinin sebül olarak kullanıldığı sanılmaktadır⁶.

Bugün sebül olarak belirtilen muvakkithane penceresi (Foto 1), dikdörtgen formu çok sade ve bezemesizdir. Tamamen kesme taştan inşa edilen sebülü, 16. yüzyıl pencere sebillerinin genel özelliklerini taşımakla birlikte, İzzet Kumbaracılar orijinalde Kara Ahmet Paşa Sebülünün, klasik tarzda inşa edildiğini belirtmektedir⁷.

Foto.1 Topkapı Karahmet Paşa Sebili

Foto.2 Nişancı Mehmet Paşa Sebili

² Kazım Çeçen, **İstanbul’da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri**, 1984, s.6; Hatice Aynur -T.Hakan Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri**, İstanbul, 1995, s.33-35; Ayhan Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, **I. Türk Sanatları Kongresi**, Ankara,1959, s.44; Sadi Nazım Nirven, **İstanbul’da Fatih II. Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti**, İstanbul, 1953, s.13; Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul, 1995, s.17; Örcün Barışta, “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, **Türkler**, C.12, İstanbul, 1992, s.242-243; Nuran Kara Pilehvarian, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, **Türkler**, C.12, İstanbul, 1992, s.247; Sedat Çetintaş, “Türklerde Su-Çeşme- Sebül”, **Güzel Sanatlar**, S.5, İstanbul, 1944, s.125-126; Bahattin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C.2, Ankara, 1995, s.315; Yılmaz Önge, “ Vakıf Müessesesinde Su ve Önemi”, **I. Vakıf Haftası**, Ankara, 1984, s.23; Yılmaz Önge, “İstanbul’un Eski Kuyu Bilezikleri”, **Sanat Tarihi Yılı V**, İstanbul, 1972-1973, s.261; Asım Mutlu, “Sebillerimiz”, **Türkiyemiz**, S.21, 1977, s.2; İ.Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, C.1, İstanbul, 1943, s.12; İzzet Kumbaracılar, **İstanbul Sebilleri**, İstanbul, 1938, s.1, Hatice Aynur, “18. Yüzyıl İstanbul Çeşmeleri”, **18.Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyum Bildirileri** (20-21 Mart 1997) İstanbul, 1998, s.33; Yılmaz Önge, “Fiskiyeli Türk Çeşmeleri”, **Vakıflar Dergisi**, S.22, Ankara, 1991, s.99

³Ahmet Ali Bayhan, “Osmanlı Dönemi Mısır’ında Mimari Değişimler” **Osmanlı**, C.10, Ankara, 1999, s.524; Ahmet Ali Bayhan, “Mısır’daki Yarım Daire Cepheli Sebül Küttapları”, **IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri** (24-27 Nisan), Van, 2000, s.95; Ahmet Ali Bayhan, **Mısırda Osmanlı Devri Mimarisi**, Yüzyüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi ABD. Sanat Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Van, 1999, s.429; El Hüseyini, Muhammed Mahmud Hamid EL Esbiletü’l-Osmaniyyeti bi-Medineti-Kahirati (1517-1800) Kahire, 1994

⁴ Kara Ahmet Paşa Sebülünün tarihçesiyle ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. İlk olarak İzzet Kumbaracılar, **İstanbul Sebilleri**, İstanbul, 1938, s.7; de böyle bir sebülün varlığından bahsedilmekte ve Klasik üslupta bu tarihte yaptırıldığı belirtilmektedir. Ali Saim Ülgen, “Topkapı’da Ahmet Paşa Heyeti” **Vakıflar Dergisi**, C.2, Ankara, 1942, s.169; da Kara Ahmet paşa Külliyesinin Camı, Medrese, Türbe, Sıbyan Mektebi ve Çeşme gibi birimlerden oluştuğunu bildirmiş sebilden ise söz etmemiştir. Birsan Peköz, İstanbul Sebilleri, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, İstanbul, 1963, s.17’ deki bilgi ise; Kara Ahmet Paşa sebülünün önceden var olduğu fakat o yıllarda mevcut olmadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda önceden var olan sebülle ilgili bilgi de verilmiştir. Sebillerle ilgili araştırma ve yayınları bulunan Nur, Urfaloğlu ise tez ve makalelerinde böyle bir sebilden bahsetmemiştir. Affan Egemen, İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri, İstanbul, 1993 baskılı kitabında Kara Ahmet Paşa Sebiliyle ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Ömer Faruk Şerifoğlu, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul, 1995 baskılı kitabında Kara Ahmet Paşa Türbesinin yanındaki muvakkithane penceresinin sebül olarak kullanıldığını belirterek, eserinde sebülü doğrudan Kara Ahmet Paşa Sebili, olarak vermiştir. Günümüzde hiçbir iz kalmayan sebilden; Rabia Özakin, Kara Ahmet Paşa Külliyesi, Yıldız Teknik Üniv. Mimarlık Fakültesi (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988, s.14’te vakfiyede sebilden bahsedildiği bilgileri arındırır.

⁵ Orijinal sebül, 97 cm. yükseklikte bir kaideye sahip olup sebülün tüm yüksekliği 3 cm.dir. Düz çerçeveli pencereleri 1.30 cm. genişliğindedir. Şebekeleri ise dökme demirden ve elips şekillerin uçlarının spiral şeklinde kıvrılmasıyla oluştuğu; sebülle ilgili verilen bilgiler arasındadır.

⁶ Şerifoğlu, a.g.e., s.91

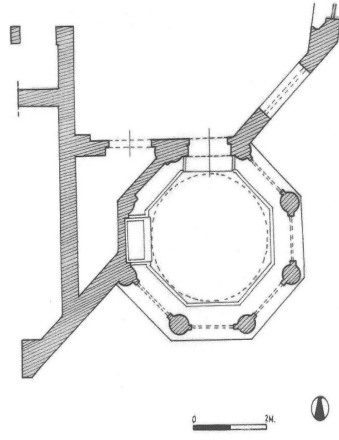
⁷ Kumbaracılar, a.g.e., s.7

2.Cerrah Osman Efendi Sebili: Fatih'te Sarıgözel Caddesi üzerinde Cerrah Osman Efendi Türbesi'nin köşesindeki penceredir. Saray cerrahlarından Osman Efendi tarafından, 994 H. (1568 M.) de yaptırılmıştır⁸. Sebül, türbeye bitişik dikdörtgen formlu bir pencere sebilidir. Pencerenin üzerinde sivri kemerli alınlık içerisinde altı kollu yıldızlar ve etrafında oluşan altıgenler, sonsuzluk prensibinde ele alınan mermer şebekelerle değerlendirilmiştir. Duvar içerisindeki sonradan yenilenmiş kitabe, stilize edilmiş yanlara taşan ince yaprak motifleriyle bezelidir. Üst kısımda da bir sıra mukarnas dizisi ile pah sona ermiştir. Klasik üsluptaki⁹ sebülün içerisinde bir de çeşme bulunmaktadır.

3.Nişancı Mehmet Paşa Sebili: Fatih'te, Nişancı Caddesi üzerinde Nişancı Mehmet Paşa Külliyesi'nin avlu duvarının, sokak cephesinde yer alan sebül (Foto 2), 997 H. (1589 M.) yılında divan katipliği ve Nişancı-Kubbe veziri olan Boyalı Mehmet Paşa tarafından, camiyle birlikte yaptırılmıştır¹⁰. Külliye programında 1.85 m. yüksekliğinde, 1.10 m. genişliğinde üç pencereden oluşan sebül, mermer söveli, lokmalı demir parmaklılara sahiptir.

Foto.3:Gazanfer Ağa Sebili

Plan 1: Gazanfer Ağa Sebül Planı

3.Gazanfer Ağa Sebili:Fatih'te, Atatürk Bulvarı ile Kovacılar Caddesi'nin birleştiği köşede, Gazanfer Ağa Külliyesi'nin güneydoğusunda yer alan sebül, Külliye ile birlikte II. Selim, III. Murat ve II. Mehmet'e, Babussâade Ağalığı yapmış, 1602'de vefat eden Gazanfer Ağa tarafından 1000-1004 H. (1593-1596 M.) de, Davut Ağa tarafından inşa edildiği sanılmaktadır¹¹. Külliye programında çokgen (sekizgen) planlı bir köşe sebülüdür (Foto.3/Plan 1).

Her cephede, bir penceresi bulunan sebülün üst kısmında, geniş saçaklı dış kısmı kurşun kaplı çift cidarlı kubbe, içerde basıkken dışarıda daha yüksekçe tutulmuştur. Dışa taşkın olan cephe, mukarnaslı başlıklara sahip beş mermer sütunle ayrılmıştır. Bu sütunceler, pencere hizasında bir silmeyle vurgulanarak, üst kısımda iki sıra mukarnas dizisi ve her sıradaki ilk mukarnas, sarkıtlı ele alınmıştır. İki renkli taşın alternatif olarak kullanıldığı sivri kemerlerle, hareketlilik sağlanmıştır. Sivri kemerlerin alt kısmında geometrik motiflerden oluşan ajurlu taş alınlık, beş pencerede de aynen tekrarlanmıştır. Mukarnaslı sütun başlıklarıyla aynı hizada basık kemerli düzenlenmiş pencereler, 1.70 cm. eninde, 2.50 cm. yüksekliğindedir. Sebülün içinde, kırk çeşme

⁸ Kumbaracılar, a.g.e., s.11; Peköz, a.g.tez, s.31; Şerifoğlu, a.g.e., s.92; Arda Kurul, **İstanbul'un Fatih İlçesinde Yer Alan Osmanlı Sebilleri**, Atatürk Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2003, s.23

⁹ Kumbaracılar, a.g.e., s.11

¹⁰ Kumbaracılar, a.g.e., s.11; Peköz, a.g.tez, s.19; Urfalıoğlu, a.g.tez, s.25; Nur Urfalıoğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller" **Osmanlı Kültür ve Sanat Ans.**, C.10, Ankara, 1999, s.467; Affan Egemen, **İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri İstanbul**, 1993, s.663; Şerifoğlu, a.g.e., s.93; Kurul, a.g.tez, s.23

¹¹ Kumbaracılar, a.g.e., s.65; Sedat Çetintaş, "Türklerde Su Çeşme- Sebül" **Güzel Sanatlar**, S.5, İstanbul, 1944, s.144; Semavi Eyice, "Sebiller" **İslam Ans.**, C.5/2, İstanbul, 1968, s.35; Yılmaz Önge, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Ankara, 1997, s.23; Behçet Ünsal, "Türk Mimarlığında Klasik Sebül Anıtları" **Taç Dergisi**, C.2, S.6, İstanbul, 1987, s.11; Behçet Ünsal, "İstanbul Sebül Anıtlarını Dekorlayan Şebeke Sanatı" **Taç Dergisi**, C.1, S.4, İstanbul, 1989, s.304; Peköz, a.g.tez, s.20; A.Vefa Çobanoğlu, "Gazanfer Ağa Külliyesi" **DBİ. Ans.**, C.3, İstanbul, 1994, s.375; E. Hakkı Ayverdi, "Gazanfer Ağa Manzumesi", **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, S.3, İstanbul, 1957, s.85-96; Urfalıoğlu, a.g.tez, s.33; Urfalıoğlu, **Osmanlı Mimarlığında Sebiller...**, s.467; Egemen, a.g.e., s.295; Şerifoğlu, a.g.e., s.94; Kurul, a.g.tez, s.27

tesislerinden gelen bir kuyu vardır. Gazanfer Ağa Sebili, klasik üslup özellikli olup bu üslubun başyapıtlarındandır.

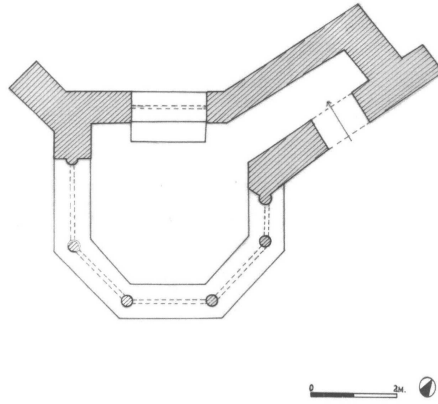

Foto.4 Hafız Paşa Sebili

5. Hafız Paşa Sebili: Fatih Caddesi üzerinde Hafız Paşa Camii'nin kuzeybatı köşesinde yer alan sebil, Orijinal olan sebille ilgili iki tarihçe vardır. Birincisi, IV. Murat'ın Sadarat Kaymakamı ve Sadrazamı Hafız Ahmet Paşa tarafından 1004 H. (1595 M.) yılında yaptırılmıştır.¹² İkincisi, IV. Murat'ın sadrazamlarından damat Filibeli Hafız Paşa tarafından 1044 H. (1634 M.) yılında camiyle birlikte yaptırılmıştır.¹³ Sebil, 1648 yılındaki deprem ve 1782 yangınında zarar görmüştür. 1918 Fatih yangınında ise camiyle birlikte yanmıştır. 1938'lerde ise sebilin yalnızca duvarları kaldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Uzun bir süre harap halde kalan sebil ve cami 1976 yılında Vakıflar tarafından yeniden yapılmıştır. Şimdiki sebil (Foto.4), iki cepheli ve iki pencerelidir. Taş kaidesi düz bezemesizdir. Pencere, sivri kemerle biçimlenmiştir. Pencere, altı kollu yıldızların etrafında altıgenlerin oluşmasıyla şekillenmiş ve sekizer su verme aralığı bulunmaktadır. Sebilin iç kısmı ve kubbesi, oldukça sade olup herhangi süsleme unsuru yoktur. Sebil, sade mimarisıyla klasik özelliktedir.

Foto.5: Bayram Paşa Sebili

Plan 2: Bayram Paşa Sebili Planı

6. Bayram Paşa Sebili: Haseki Kadın Sokağı ile Haseki Caddesi'nin birleştiği kısımda, Bayram Paşa Külliyesi Türbesi'nin ön kısmında yer alan sebil, külliye ile birlikte Sadrazam Bayram Paşa tarafından. 1044 H. (1634 M.) yılında yaptırılmıştır.¹⁴ Sebil, mimar başı Mimar Kasım tarafından inşa edilmiştir.¹⁵ Külliye

¹² Kumbaracılar, a.g.e., s.21; Peköz, a.g.tez, s.25; Egemen, a.g.e., s.310; Şerifoğlu, a.g.e., s.96; Kurul, a.g.tez, s.28

¹³ **Fatih Camileri**, İstanbul, 1991, s.114; Şerifoğlu, a.g.e., s.96; Fazıl Ayanoglu, "İstanbul'da Yola Kaybedilen Cami Vesaire" **Vakıflar Dergisi**, S.8, Ankara, 1969, s.333

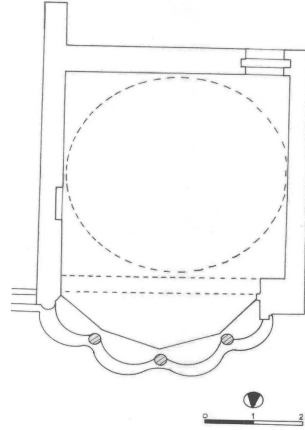
¹⁴ Kumbaracılar, a.g.e., s.23; Çetintaş, a.g.m., s.144; Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s.541; Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1984, s.304; Ünsal, **Klasik Sebil Anıtları**... s.11; R. E.Koçu, "Bayram Paşa" **İslam Ans.**, C.4, İstanbul, 1960, s.2302; Asım Mutlu, "Sebillerimiz" **Türkiyemiz**, S.21, İstanbul, 1977, s.5; Zeynep Nayır, "İstanbul Haseki de Bayram Paşa Külliyesi" **İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı**, Ankara, 1976, s.406-407; M.Baha Tanman, "Bayram Paşa Külliyesi" **DBİ. Ans.**, C.2, İstanbul, 1994, s.101; M.Baha Tanman, "Bayram Paşa Külliyesi", **TDV. İslam Ans.**, C.5, İstanbul, 1992, s.267; Hakkı Göktürk, "Bayrampaşa Medresesi, Mektebi, Sebili, Tekkesi, Tekke Mescidi ve Türbesi", **İstanbul Ans.**, C.IV, s.2307; Öz, a.g.e., s.35; Peköz, a.g.tez, s.25; Urfaloğlu, a.g.tez, s.49; Nur Urfaloğlu, "İstanbul Sebillerinde Görülen Tahrifatlar ve Koruma Önerileri", **Ankara Üniv. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Dergisi**, S.36/1-2, Ankara, 1993, s.417; Kurul, a.g.tez, s.30

¹⁵ Konuda geniş bilgi için: Semavi Eyice, "Osmanlı Devri Hassa Başmimarlarından Kasım Ağa" **Birinci Milli Türkoloji Kongresi** (6-9 Şubat 1978) İstanbul, 1979, s.453-465; Semavi Eyice, "Mimar Kasım Hakkında", **Belleten**, XLII/172, İstanbul, 1979, s.767-808; İzzet

programında çokgen (sekizgen) planlı bir köşe sebilidir (Foto.5/Plan2). Kaide üzerinde cephe, ikisi duvara bitişik olmak üzere yarım, dört tanesi tam baklava başlıklı, demir bilezikli sütunlar tarafından beş bölüme ayrılır. Sütunlar arasındaki dilimli kemerli (fistolu) pencereler, 2.20 m. yüksekliğinde, 1.10 m. genişliğindedir. Pencerelerin üzerinde sivri kemerler, baklava başlıklı sütunlara oturur. Bu kemerlerin aynalık kısmında, alternatif olarak ortada rumi ve stilize edilmiş bitkisel motifli alınlık diğeri ise altı kollu yıldızlar ve etrafında oluşan dörtgenlerden meydana gelen mermer şebekelerle dolgulanmıştır. Onarımlar sırasında mukarnaslı bir kuşak ile taçlandırılan sebilin, külliye tarihinin veren kitabesi, bu kuşağın altında yer alır. Günümüzde kurşun kaplı bir kubbeyle örtülen sebil, eski resimlerinde ve duvarlarındaki izlerden anlaşıldığı kadarıyla önceden saçaklı idi¹⁶. Sebilin içerisi çok sade olup, duvarda mermer bir çeşme yer almaktadır. Sebil, sade mimarisi, klasik dengeli bir sanat güzelliğine sahiptir. Köşede türbe ile sebil oluşturduğu başarılı kitle, Mimar Sinan sonrası klasik üsluba özgüdür¹⁷.

Foto.6: Amcazade Hüseyin Paşa Sebili

Plan.3: Amcazade Hüseyin Paşa Sebili Planı

7.Amcazade Hüseyin Paşa Sebili: Eski Saraçhane Sokağı'nda, Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi'nin doğu cephesinde yer alan sebil, Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa tarafından, 1009 H. (1697 M.) yılında külliye ile birlikte Mimarbaşı İbrahim Ağa tarafından, inşa edilmiştir¹⁸. 1718 ve 1755 yıllarında hasar gören ve tamir edilen sebil, 1896 yılındaki depremden tekrar zarar görmüş, iyi bir tamir geçirmiştir. Fakat daha sonra uzun bir süre, zamanın tahribatına bırakılmış ve herhangi bir tamir görmemiştir. Külliye, 1957-58'de Vakıflar tarafından restore edilmiştir. Sebilin son onarımı da 1966 yılında yapılmıştır¹⁹. Külliye programında yarım yuvarlak dilimli bir sebildir (Foto.6/Plan 3). 4.40 x4.50 m. boyutlarında olan sebil, dışarıya doğru kavislidir. Gövde kısmında ikisi duvara gömülü, üçü serbest beş mermer sütun, mukarnas başlıklıdır. Başlıklara oturan sivri kemerlerin içerisi, boş bırakılmış alınlıklara sahiptir. Dört pencere, sebilin formuna uygun olarak bombelidir. Pencerelerin üst kısmında, lentolar da kıvrık dallar üzerine, rumilerden oluşan kabartma bir kompozisyon yer alır. Sivri kemerlerin kilit taşlarında da küçük bir rozete yer verilmiştir. Sebilin üzeri, içten pandantiflerle geçilen, dıştan oldukça geniş, üzeri kurşun kaplı bir kubbe ile kapatılmıştır. İçerisine, yatık dikdörtgen şeklinde mermer hazne ve bir kurnadan oluşan çeşme yerleştirilmiştir. Sebilin içinde çeşmeden başka, bir de 5.00-6.00 m. derinliğinde su soğutma mahzeni vardır. Sebilin içerisinde 19. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında, siyah beyaz manzara resimleri, çiçekler, perde motifleri gibi kompozisyonlardan oluşan kalem işleri bulunuyordu. Bu kalem işleri son

Kumbaracılar, "Türk Mimarları", **Arkitekt**, İstanbul, 1937, s.59-60; İsmet Parmaksızoğlu, "Kasım Ağa (Koca)", **İslam Ans.**, C.VI, İstanbul, 1953, s.79-80; Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları" **Ankara Üniv. Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. I, 1963, Ankara, 1964, s.157-202; Candan Sökhan, **Mimar Kasım Ağa**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Tarih Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, İstanbul, 1966, s.78

¹⁶ Ünsal, a.g.m., s.11

¹⁷ Tanman, a.g.m., s.101; Tanman, a.g.m., s.267

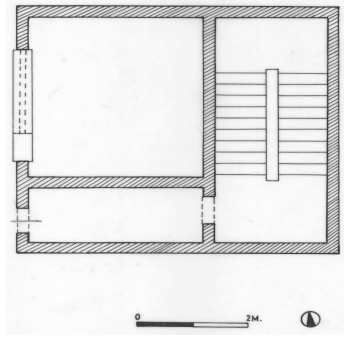
¹⁸ Kumbaracılar, a.g.e., s.29; Çetintaş, a.g.m., s.144; Ünsal, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları" **Taç Dergisi**, C.1, S.3, İstanbul, 1986, s.17; Behçet Ünsal, "İstanbul Sebili Anıtlarını Dekorlayan Şebeke Sanatı" **Taç Dergisi**, C.1, S.4, İstanbul, 1986, s.19; Asım, a.g.m, s.263; A.Vefa Çobanoğlu, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi" **DBİ. Ans.**, C.1, İstanbul, 1994, s.283; Yılmaz Önge - Erdem Yücel, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi (Saraçhanebaşı)", **Arkitekt**, S.45, İstanbul, 1966, s.181; Öz, a.g.e., s.22; Fırat Güngör, **Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, İstanbul, 1964, s.4; Engin Özdeniz, **İstanbul da ki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri**, İstanbul, 1995, s.283; Urfaloğlu, a.g.tez, s.59; Peköz, a.g.tez, s.62; Egemen, a.g.e., s.140; Şerifoğlu, a.g.e., s.100; Kurul, a.g.tez, s.32; E. Hakkı Ayverdi, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi Medrese, Mektep, Mescit, Kütüphane ve Sebili" **İstanbul Ans.**, C.2, İstanbul, 1959, s.794

¹⁹ Yücel, a.g.m., s.254-55; Çobanoğlu, a.g.m., s.236; Özdeniz, a.g.e., s.284

yıllarda sıva tabakası kazınınca alt kısımdaki XVII. yüzyıl üslubunda orijinal kalem işleri ortaya çıkarılmıştır.²⁰ Bu süsleme bugün yoktur. Sebil, Lale Devrinin ince, zarif sanat anlayışının başladığı mimarisi, planı ve kıvrak süslemeleri ile bu üslubun, ilk ve en önemli temsilcilerindendir.

Foto.7: Ebubekir Paşa Sebili

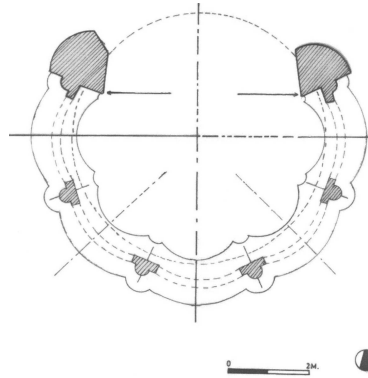

Plan.4: Ebubekir Paşa Sebili Planı

8.Ebubekir Paşa Sebili: Aksaray Namık Kemal Caddesi üzerinde Ebu Bekir Paşa Sıbyan Mektebi olarak yapılmış olan, günümüzde Çocuk Kütüphanesi olarak kullanılan, binanın altında yer alan sebil, Kaptan-ı Derya Ebu Bekir Paşa tarafından 1136 H. (1723 M.)de yaptırılmıştır²¹. 1938’lerde harap durumda olan mektep ve sebil, 1954-1957²² yıllarında Aksaray’ın yeniden düzenlenmesi sırasında tamir ettirilmiştir. Dikdörtgen planlı tek pencere olarak düzenlenen sebil (Foto.7/Plan 4) 2.25 cm. genişlikteki pencere kemerinden başka, hiçbir iz kalmamıştır. Kesme taş malzemeyle şekillenen sebil, sade mimarisiyle klasik üslup özelliktedir.

Foto.8: Hekimoğlu Ali Paşa Sebili

Plan.5: Hekimoğlu Ali Paşa Sebili Planı

9. Hekimoğlu Ali Paşa Sebili: Davutpaşa Mahallesi Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi üzerinde, Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi’nin kuzeydoğu köşesinde yer alan sebil, II. Sultan Mahmut’un Sadrazamı Hekimoğlu Ali Paşa tarafından Kayserili Mehmet Ağaya²³, 1146 H. (1733 M.) de yaptırılmıştır²⁴. Sebil, 1831’de ve 1944’e doğru başarısız bir şekilde tamir edilmiştir²⁵. Sebil 1934 yılında bir onarım daha görmüştür. Son olarak Vakıflar tarafından 1986²⁶ da başlayan restorasyon 1987 de tamamlanmıştır²⁷. Külliye programında bir köşe sebili olup

²⁰ Yücel, a.g.m., s.264; Çobanoğlu, a.g.m., s.238; Özdeniz, a.g.e., s.284; Egemen, a.g.e., s.140

²¹ Kumbaracılar, a.g.e., s.33; Hatice Aynur-T.Hakan Karateke, **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri**, İstanbul, 1995, s.159; Özdeniz, a.g.e., s.195; Urfahoğlu, a.g.tez, s.32; Egemen, a.g.e., s.225; Şerifoğlu, a.g.e., s.103; Kurul, a.g.tez, s.34; Behçet Ünsal, “İstanbul’un İmarı ve Eski Eserler Kaybı”, **Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, II, İstanbul, 1968, s.18

²² Şerifoğlu, a.g.e., s.103

²³ İzzet Kumbaracılar, a.g.e., s.37

²⁴ Kumbaracılar, a.g.e., s.37; Çetintaş, a.g.m., s.144; Semavi Eyice, **İstanbul Petit Guide A Travers Les Monuments Byzantins et Turcs**, İstanbul, 1995, s.91; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebil Anıtları**,...s.18; Önge, a.g.e., s.23; Halil Edhem, **Camilerimiz**, İstanbul, 1932, s.92-94; Doğan Kuban, “Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi” **DBİ Ans.**, C.4, İstanbul, 1994, s.43; A. Kemalettin, “Çeşme Abidelerimiz” **Mimar Dergisi**, S.7, İstanbul, 1934, s.207-211; Örcün Barışta, **İstanbul Çeşmeleri Kabatas Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi**, Ankara, 1993, s.9; Peköz, a.g.tez, s.7; Egemen, a.g.e., s.374; Şerifoğlu, a.g.e., s.105; Kurul, a.g.tez, s.36; İ. Hakkı Konyalı, **İstanbul Abideleri**, İstanbul, 1940, s.47; Betül Bakır, **Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul’da Etkileri**, Ankara, 2003, s.70

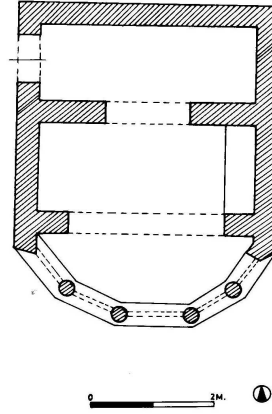
²⁵ Eyice, **Sebiller**...,s.1214/97

²⁶ Kuban, a.g.m., s.45; **Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Anıtları**, İstanbul, 1991, s.123-124

(Foto.8/Plan5), dış ve iç bükey biçimli plan, hareketli mimariyi oluşturmuştur.²⁸ Yarım yuvarlak plan sekizgene dönüştürülerek, her altı köşesine birer sütun, diğer köşelere de çeşme ve sebil girişi yerleştirilmiştir. Sebil, beş pencerelidir. Pencereler 1.20 m. genişliğinde, 2.40 m. yüksekliğinde ve 65 cm. derinliğindedir.²⁹ Dilimli gövdede sütunlar, saçağa kadar üst cephede devam ettirilerek bu kısım oldukça ince oyma, kabartma taş işçiliğiyle bezenmiştir. Burada rokoko üslup ağırlıklıdır. Üst kısımda dışarı 1.3 cm. taşınıtı yapan saçağın üzeri, kurşunla kaplı bir kubbeye örtülmüştür. Önceden ahşap³⁰ olduğu belirtilen kubbenin, sonraki dönemlerdeki, restorasyonlar sırasında saçakla birlikte yenilenmiştir. Sebilin iç kısmı, sıvanarak boyandığı için hiçbir süslemeye sahip değildir. Sebilin sol tarafında sivri kemerli, dal, selvi ve yaprak motifleriyle bezeli bir çeşme bulunmaktadır. Hekimoğlu Ali Paşa Sebili, Lale Devri üslubunun en olgun tasarımıyla, temsil eden önemli sebillerdendir.

Foto.9: II. Mahmut Sebili

Plan.6: II. Mahmut Sebil Planı

10. II. Mahmut Sebili: Fatih Camii'nin Çörekçiler Kapısı'nın karşısında yer alan sebil, I. Mahmut'un başkadını Hacı Alicenab Kadın tarafından, 1158 H.(1745 M.) yılında yaptırılmıştır. Daha sonra Sultan II. Mahmut'un emriyle 1245/H.(1829 M.) yılında Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendiye tamir ettirilmiştir³¹. Yarım daire planlı bir köşe sebilidir (Foto.9/Plan 6). Sebilin, kaide kısmı, 0.60 m. yükseklikte olup kaide üzerine oturan yuvarlak formu dört sütunla ayrılmıştır. Beş bölümlü cephe, üst kısımda, içe doğru kavislidir. Volütlü başlıklara sahip, dört sütun arasındaki pencereler 2.50 m. yüksekliğinde ve 1.20 m. Genişliğindedir. Dilimli gövde üzerindeki saçak, sebile hakim konumdadır. Saçağın içerisindeki son onarımla yenilenen dört pano, kalem işiyle bezenmiştir. Sade şekliyle yeni bir mimari arayış içinde olan sebil, barok-rokoko üslup özellikleri göstermekle birlikte ampir üsluba geçişi teşkil etmektedir.

²⁷ Afacan, a.g.tez, s.6

²⁸ Ünsal, a.g.m., s.18

²⁹ Peköz, a.g.tez, s.23

³⁰ Afacan, a.g.tez, s.6

³¹ Kumbaracılar, a.g.e., s.53; Çetintaş, a.g.m., s.146; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebil Anıtları...** s.23; Önge, a.g.e., s.24; İ. Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, C.1, İstanbul, 1943, s.252; Doğan Yavaş, "II.Mahmut Sebili" **DBİ. Ans.**, C.5, İstanbul, 1994, s.262; Peköz, a.g.tez, s.42; Urfalıoğlu, **Osmanlı Mimarlığında Sebiller...**s.468; Günay Pınar, **19.Yüzyıl Su Mimarisinden Bent ve Sebiller**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Sanat Tarih Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, İstanbul, 1969, s.23; Şerifoğlu, a.g.e., s.107; Kurul,a.g.tez, s.39.

Foto.10: Nakşidil Sultan Sebili

Foto.11: Benlizade Sebili

11. Nakşidil Sultan Sebili: Fatih Camii'nin kible tarafının solunda, mezarlık hizasının ön cephesinde yer alan sebil, Sultan II. Mahmut tarafından, validesi Nakşidil Sultan için, 1233 H. (1818 M.) yılında yaptırılmıştır³². Daire planlı olan sebil (Foto.10), dört pencereyi yarım yuvarlak formda ve önemli cephe sebillerindedir. Kaide üzerindeki dört cepheli sebilin pencereleri, 2.30 m. yüksekliğinde ve 95 cm. genişliğindedir³³. Basık daire formu kemerlere sahip olan pencerelerin arasında, estetik amaçlı sütunlara yer verilmiştir. Bu sütunlar üzerinde, ampir üslup özelliğini taşıyan volütlü başlıklar ve bu başlıklar üzerinde yatay silmelerle vurgulanmıştır. Bu kısımda, stilize edilmiş arka kısımdaki daha geniş öndeki daha küçük akanth yaprakları, sebil cephesindeki hareketliliği sağlayan özelliklerdir. Sebilin üst bölümünde, pencere üzerinde kitabelere yer verilmiştir. Bu kitabelerin etrafı "S-C" kıvrımlardan oluşan silmelerle çerçevelenmiştir. Sebilin üzeri geniş bir mermer saçak (Resim 186) ve üzeri kurşun kaplı bir kubbe ile örtülmüştür. Sebil, düşeyde plastırlarla dört, yatay silmelerle üç bölüme ayrılmıştır. Sebil basık kemerleri, sadeleşmiş, zengin profilleri ve kartuşlar kaybolmuş daha sade süslemeleri ile barok-rokokodan arınarak yeni üsluba doğru geçiş yapısıdır. Sebil, ampir üslubun en önemli yapıtlarındandır³⁴.

12. Benlizade Sebili: Darüşşafaka Caddesi üzerinde köşe başında yer alan sebil, Benlizade Kazasker Ahmet Raşit Efendi tarafından 1254 H./1828 M. de yaptırılmıştır³⁵. Benlizade Türbesi'nin yanında yer alan dört pencereyi çokgen planlı bir köşe sebilidir (Foto.11). Yaklaşık 1 m. kaidesi, 1.50 m. yüksekliğinde 1.20 m. eninde pencerelere sahiptir. Sövelerde mermer, kemerlerde tuğla ve ağırlıklı olarak da taş kullanılan sebil, oldukça sadedir. Kaide üzerinde çıkıntı yapan kalın silme üzerine oturan pencerelerin şebekeleri, dört köşe demirden lokmalı parmaklıklardır. Pencerelerin üst kısmına sivri kemerler yerleştirilerek sivri kemerlerde tuğla malzeme kullanılmış ve tuğlalar dikey olarak yerleştirilmiştir. Sebilin taş işçiliğine rağmen, tuğladan beş sıra kirpi saçakla kuşak sona ermektedir. Kubbesinin yıkılmış olduğu belirtilen³⁶ sebilin, örtüsü yoktur. İçinde bir çeşmesi³⁷ olduğu belirtilen sebil, bugün yol ile aynı hizada ve oldukça harap durumdadır.

³² Kumbaracılar, a.g.e., s.50; Çetintaş, a.g.m., s.146; Doğan Kuban, **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, İstanbul, 1954, s.110; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebiller Anıtları**,... s.22; Önge, a.g.e., s.24; Hakkı Önkal, **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara, 1992, s.253-54; **Fatih Camileri**,...s.358; Hale Tokay, "Nakşidil Sultan Külliyesi" **DBİ. Ans.**, C.6, İstanbul, 1994, s.41; Bakır, a.g.e., s.80; Peköz, a.g.tez, s.73; Urfaloğlu, a.g.tez, s.19; Kurul, a.g.tez, s.41; Egemen, a.g.e., s.656; Şerifoğlu, a.g.e., s.108.

³³ Peköz, a.g.tez, s.41.

³⁴ Kuban, a.g.e., s.110; Ünsal, a.g.m., s.22; Tokay, a.g.m., s.41; Peköz, a.g.tez, s.41; Urfaloğlu, a.g.tez, s.111

³⁵ Kumbaracılar, a.g.e., s.53; Peköz, a.g.tez, s.42; Pınar, a.g.tez, s.25; Urfaloğlu, a.g.tez, s.119; Urfaloğlu, **Osmanlı Mimarlığında Sebiller**,... s.468; Egemen, a.g.e., s.188; Şerifoğlu, a.g.e., s.111; **Fatih Camileri**,... s.352; Kurul, a.g.tez, s.44

³⁶ Peköz, a.g.tez, s.42

³⁷ Pınar, a.g.tez, s.26

Foto.12: Rifat Paşa Sebili

Foto.13: Olanlar Tekke Sebili

13. Rifat Paşa Sebili: Koca Mustafa Paşa da Sümbül Efendi Camii avlusunun doğusunda, çarşıya çıkış kapısının yanında yer alan sebil, Sadrazam Rifat Paşa tarafından, 1271 H./1845 M. de yaptırılmıştır³⁸. Bugün sebilin sadece kaide kısmı ve bir sütun kalmıştır. Orijinalinde, bütün cephesi beyaz mermerle kaplanan sebil (Foto.12), iki pencere ve üzeri açık idi. ³⁹ Dalgalı, ampir⁴⁰ tarzda kaide üzerinde, daire kesitli üç ince sütuna yer verilmiştir. Bu sütunların arasındaki şebekeler, dökme demirdendi. Gövdenin üst kısmında silmeler ve ortasında kıvrık dal kabartmalarının, kuşattığı bir madalyon içinde kitabe⁴¹ ile üst kısımdaki silme ile sonlanmış idi. O dönemde üzeri açık ve arka kısmı yıkık sebil, günümüzde orijinal yapısı tamamen bozulmuştur. Tek sütunun kaldığı gövde kısmı, duvar şeklinde örülmüştür. Üzeri sıvanarak boyanmış ve iç kısmı kullanılmaktadır. 1938’lerde ayakta olan sebilin, kaynaklarda barok üslup⁴² özellikte olduğu belirtilmektedir.

14. Olanlar Tekke Sebili: Aksaray’da, Cerrahpaşa Caddesi ile Millet Caddesi’nin köşesinde, Kadiri Dergâhı olan Olanlar Tekkesi’nin ön cephesinde bulunan sebil, 1956⁴³ yılında Millet Caddesi üzerindeki Murat Paşa Camii’nin avlusuna yeniden yerleştirilmiştir. Sebil, İlhami Paşanın annesi, Mehveş Hanım tarafından 1287 H./1871 M. yılında yaptırılmıştır⁴⁴. Üç cepheli olarak düzenlenmiş Çokgen planlı sebilin (Foto.13) sadece ön cephesi orijinaldir. Dört pencere ve sebilin, ortadaki iki penceresi yandaki pencerelere göre oldukça geniş tutulmuştur. Yuvarlak kemerli pencereler, daha geniş ve mermer sövelere sahiptir. Yuvarlak kemerin başlangıç noktası, çok ince silmelerle vurgulanmıştır. Yuvarlak kemerli pencerelerin kilit taşında, bezemesiz rozetlere yer verilmiştir. Dökme demir şebekeleri, sade olup üçer su verme aralığı bulunmaktadır. Cepheyi tamamlayan mermerden yapılmış barok ve ampir tarzındaki çeşme (Resim 194), cepheyi tamamlar

³⁸ Kumbaracılar, a.g.e., s.55; Eyice, Sebiller... s.1214/98; Peköz, a.g.tez, s.43; Pınar, a.g.tez, s.28; Urfaloğlu, a.g.tez, s.129; Urfaloğlu, **Osmanlı Mimarlığında Sebiller**...s.468; Egemen, a.g.e., s.710; Şerifoğlu, a.g.e., s.112; Kurul, a.g.tez, s.47

³⁹ Kumbaracılar, a.g.e., s.55; Peköz, a.g.tez, s.43; Pınar, a.g.tez, s.28-29; Egemen, a.g.e., s.710; Şerifoğlu, a.g.e., s.112; Kurul, a.g.tez, s.47

⁴⁰ Urfaloğlu, a.g.tez, s.129

⁴¹ Semavi Eyice-M. Baha Tanman, “Koca Mustafa Paşa Külliyesi” **DBİ. Ans.**, C.4, İstanbul, 1994, s.33-34

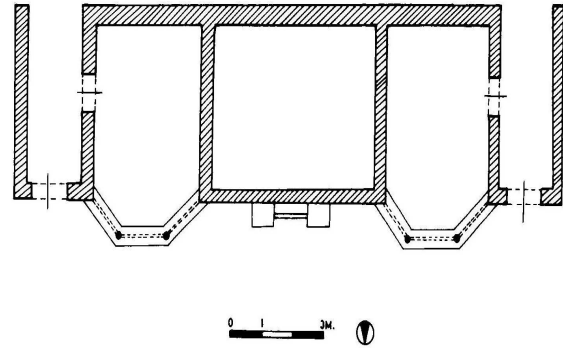
⁴² Eyice-Tanman, a.g.m., s.34; Egemen, a.g.e., s.710; Şerifoğlu, a.g.e., s.112

⁴³ Egemen, a.g.e., s.671

⁴⁴ Kumbaracılar, a.g.e., s.59; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebil Anıtları**...s.24; Peköz, a.g.tez, s.44; Urfaloğlu, a.g.tez, s.137; Urfaloğlu, **Osmanlı Mimarlığında Sebiller**...s.469; Egemen, a.g.e., s.671; Şerifoğlu, a.g.e., s.115; Kurul, a.g.tez, s.48

Foto.14: Bala Tekke Sebili

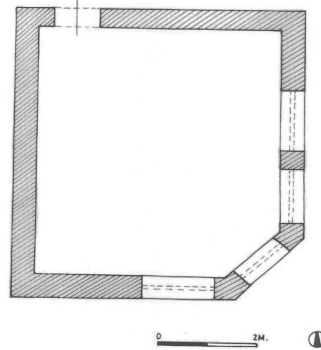

Plan.7: Bala Tekke Sebil Planı

15. Bala Tekke Sebili: İstanbul Surlarının Topkapı tarafında, Silivri Kapıda Tekke Maslağı Sokak üzerinde, Bala Tekkesi'nin ön cephesinde yer alır. II. Abdülhamit zamanında Valide Sultanlık eden, Perestev Kadın tarafından 1309 H. (1891 M.) yılında⁴⁵ yaptırılmıştır. Üsküdarlı Ali Rıza Efendinin eseri olan talik hatlı, 1309 H. (1891-1892 M.) tarihli manzum kitabe muvakkit- haneden başlamakta, orta kesimde ise kesintiye uğrayarak sebilin bitiminde son bulmaktadır. Sebil külliye programında, çokgen planlı olup yüksekliği 4.20 m.dir. Üç cepheli sebilin (Foto.14/Plan 7) kaide kısmı, her bölümde dikdörtgen panolarla çerçevelenmiştir. Alt ve üst kısmı tablalı, dört yuvarlak sütunla üç basık kemerli pencereye sahip sebilde pencereler, 2.20 m. yüksekliğinde ve 0.75 m. enindedir. Neo-klasik⁴⁶ tarzdaki şebekeler, dökme demirden olup dekoratif motiflere sahiptir. Her birinde, dörder su verme aralığı bulunmaktadır. Sebilin üzerini dışarı taşırılmış ahşap bir saçak dolandır. Sebilin içerisinde Girişin karşısına oldukça özenle ele alınmış mermer bir çeşme yerleştirilmiştir. Neo-klasik tarzdaki sebil, özellikle cephede ve içerisindeki çeşme ile barok-rokoko üslup özelliği yansıtmaktadır.

Foto.15: Emine Hanım Sebili

Plan.8: Emine Hanım Sebil Planı

16.Emine Hanım Sebili: Koca Mustafa Paşa Camii'nin avlusunda, minare yönünde, medreseye çıkılacak kapı içerisinde yer alır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen sebilin, Karesi Mutasarrıfı Behçet Paşanın kız kardeşi Hacı Emine Hanım tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir⁴⁷. Sebil, üslup özelliklerinden dolayı 19. yüzyılda

⁴⁵ Kumbaracılar, a.g.e., s.61; Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**.. s.298; Muhiddin Hattatoğlu, "İstanbul Silivrikapıda Topçubaşı Bala Süleyman Ağa Mimari Manzumesi", **Vakıflar Dergisi**, C.4, Ankara, 1958, s.191; M.Baha Tanman, "Bala Külliyesi", **DBİ. Ans.**, C.2, İstanbul, 1994, s.6; M. Baha Tanman, "Bala Külliyesi", **TDV. İslam Ans.**, C.4, İstanbul, 1991, s.555; Hakkı Göktürk, "Bala Camii ve Tekke, Türbe, Sebil ve Çeşmeleri", **İstanbul Ans.**, C. IV, İstanbul, 1974, s.1955-59; E. Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, C.III, İstanbul, 1989, s.322-23; Öz, a.g.e., s.31; Peköz, a.g.tez, s.45; Pınar, a.g.tez, s.36-37; Urfaloğlu, a.g.tez, s.143; Urfaloğlu, **Osmanlı Mimarlığında Sebiller**...s.469; Egemen, a.g.e., s.171; Şerifoğlu, a.g.e., s.115; Kurul, a.g.tez, s.50

⁴⁶Birsen Peköz, a.g.tez, s.45; Günay Pınar, a.g.tez, s.37-38

⁴⁷ Kumbaracılar, a.g.e., s.67; Peköz, a.g.tez, s.45; Pınar, a.g.tez, s.40; Reşat Ekrem Koçu, "Emine Hanım Sebili" **İstanbul Ans.**, C.9, İstanbul, 1968, s.507; Semavi Eyice-M. Baha Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi" **DBİ. Ans.**, C.5, İstanbul, 1994, s.34; Urfaloğlu, a.g.tez, s.107; Semavi Eyice, "18.Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo- Klasik Üslup", **Sanat Tarihi Yıllığı IX-X-**, İstanbul, 1979-1980, s.174; Egemen, a.g.e., s.265; Şerifoğlu, a.g.e., s.118; C. Esad Arseven, **Türk Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1954, s.510; Kurul, a.g.tez, s.53

yaptırılmış olmalıdır⁴⁸. Külliye programında yer alan sebil (Foto.15/Plan8), çokgen planlıdır. Arka ve yan yüzleri düz ele alınan sebil, 50 cm.lik iki basamak üzerine oturtulmuştur. Sebilin 98 cm. yükseklikte kaide kısmı dikdörtgen şekilde mermer panolarla ayrılmıştır. İnce bir silmeyle çerçevelenen panolar sadedir. Cepheyi üç bölün yuvarlak ince sütunlar, ampir üslupta görülen toskana⁴⁹ tipinde başlıklara sahiptir. Üç pencere sebilin orta penceresi 1.73 m. genişliğinde, 1.98 m. yüksekliğindedir. Yanlardaki pencereler ise 1.40 m. genişliğinde, 1.98 m. yüksekliğindedir. Pencereler yan ve üst kısımlarda mermer sövelerle kuşatılmıştır. Üst söve başlıkları kilit taşı çıkıntılı, basık kemer biçiminde yontularak karşılıklı simetrik olarak, Sümbüli Tarikatının simgeleyen kabartma sümbüllerle bezenmiştir. Basık kemerli pencerelerin demir şebekelerinde, II. Mahmut döneminden beri Osmanlı süsleme sanatında yaygınlaşan ve “Sultan Mahmut Güneşi” diye anılan ışınli süsleme grupları yer alır. Çok sade bir giriş cephesi bulunan sebilin duvarları, kalın tutulmuştur. Sade mimarisi ile ampir üslubun önemli temsilcilerindedir.

Değerlendirme

Osmanlı mimarisinde en güzel sanatsal sebil örneklerinin hemen hepsi İstanbul’da bulunmaktadır. İstanbul’da Fatih, Eminönü, Surdışı, Beyoğlu ve Üsküdar sebillerin yoğun olarak bulunduğu semtlerdir. Bu makalede kısaca tanıtılan Fatih sebilleri, İstanbul sebilleri içerisinde toplam 16 sebilden ibarettir. Türk su mimarisinde önemli bir yere sahip olan sebiller, buldukları yer, plan, konum ve dönem özelliklerine göre bir gelişim göstermektedir.

Foto.16: III. Ahmet Çeşme Sebili

Bu doğrultuda buldukları yere göre⁵⁰ Fatih’te bağımsız olarak düzenlenen sebil bulunmamaktadır.

İstanbul sebil mimarisinde sebiller genellikle bir külliye programında değerlendirilmiştir. Fatih sebillerinden Nişancı Mehmet Paşa Sebili (1589), Gazanfer Ağa Sebili (1591)⁵¹, Hekimoğlu Ali Paşa Sebili (1733)⁵² Eminönü sebillerinden; Rüstem Paşa Sebili (1562), Hüsrev Kethüda Sebili (1565), Mimar Sinan Sebili (1587), Koca Sinan Paşa Sebili (1592), Kuyucu Murat Paşa Sebili (1606), Sultanahmet Külliyesi Sebilleri (1617), Yeni Camii Sebili (1663), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sebili (1681), Ayasofya Sebili (1740-1742), Kaptan İbrahim Paşa Sebili (1708), Damat İbrahim Paşa Sebili (1719), Soğukçeşme Beşirağa Sebili (1745), Seyyid Hasan Paşa Sebili (1754), Nur-u Osmaniye Sebili (1755), Laleli III. Mustafa Sebili (1762), Hamidiye Sebili (1777) külliye programında değerlendirilmiştir. Beyoğlu Kılıç Ali Paşa Sebili (1580)⁵³, Üsküdar Valide Sultan Sebili (1709)⁵⁴, Üsküdar Ahmediye Sebili (1712), Eyüp Mihrişah Valide Sultan Sebili (1794)⁵⁵, Eyüp Şah

⁴⁸ Urfaloğlu, a.g.tez, s.107

⁴⁹ Eyice - Tanman, a.g.m., s.34

⁵⁰ Urfaloğlu, a.g.tez, s.178-187

⁵¹ Kumbaracılar, a.g.e., s.11; Urfaloğlu, a.g.tez, s.25; Peköz, a.g.tez, s.19; Egemen, a.g.e., s.663; Kurul, a.g.tez, s.23

⁵² Kumbaracılar, a.g.e.,s.37; Ünsal, **Klasik Sonrası**, s.18; Bakır, a.g.e., s.70; Çetintaş, a.g.m., s.144

⁵³ Kumbaracılar, a.g.e., s.9; Peköz, a.g.tez, s.17; Çetintaş,a.g.m.,s.144; Özdeniz, a.g.e., s.73; Önge, **Koca Sinan Sebilleri**, s.116; Ünsal, **Klasik Sebiller**, s.19; Şerifoğlu, a.g.e., s.138

⁵⁴ Kumbaracılar, a.g.e., s.31; Şerifoğlu, a.g.e., s.175; Urfaloğlu, a.g.tez, s.219; Urfaloğlu, a.g.m., s.467; Çetintaş, a.g.m., s.145; Gülçin Erol Gonca, “Yeni Valide Külliyesinin Lale Devri Mimarisi İçindeki Yeri” **Üsküdar Sempozyumu**, C.2, İstanbul, 2004, s.95

⁵⁵ Kumbaracılar, a.g.e., s.47; Peköz, a.g.tez, s.40; Kuban, a.g.e., s.109; Çetintaş, a.g.e., s.146; Bakır, a.g.e., s.79; Urfaloğlu, a.g.m., s.468

Sultan Sebili (1800)⁵⁶ ve Beyoğlu Nusretiye Sebili (1825)⁵⁷ de bu programda düzenlenen diğer İstanbul sebilleridir.

Sebiller buldukları yere göre, bir yapı ile de birlikte değerlendirilmektedir. Bu yapılar genellikle bir çeşme veya bir mektep altı bazen de bir türbe yanında yapılmışlardır. Bu yapı grubunda Bayram Paşa Sebili (1636), Ebubekir Paşa Sebili (1723), Olanlar Tekke Sebili (1871) ve Bala Tekke Sebili (1891) en önemli örneklerdir. Eminönü'nde Yeni Camii Sebili (1663), III. Ahmet Çeşme Sebili (1728), Beşir Ağa Sebili (1745), Seyyid Hasan Paşa Sebili (1754), II. Mahmut Sebili (1745), Koca Ragıp Paşa Sebili (1762), Recai Mehmet Efendi Sebili (1775) ve Hamidiye Sebili (1777) bir çeşme ile birlikte değerlendirilen sebillerindedir. Eyüp Mihrişah Valide Sultan Sebili (1794), Beyoğlu Saliha Sultan Sebili (1732), Beyoğlu Koca Yusuf Paşa Sebili (1787) de, çeşme ile birlikte düzenlenmiş önemli diğer sebil örneklerindedir. Recai Mehmet Efendi Sebili (1775), Cevri Kalfa Sebili (1819-1820) ve Eyüp Şah Sultan Sebili (1800) de bir mektep altında yapılanan sebillerdir.

Osmanlı mimarisinin gelişim sürecinde sebiller, dikdörtgen-yamuk, çokgen, yarım daire ve daire plan olmak üzere başlıca dört farklı plan tipi göstermektedir⁵⁸. İstanbul'da II. Beyazıt döneminden itibaren ilk dönem sebilleri, genellikle yamuk, köşesi kesik veya önü kırma çıkıntılı kare planlarda ele alınmışlardır. Vefa'da Hüseyin Kethüda Sebili (1565), İstanbul'un en eski tarihli sebili olup yamuk planlıdır. Fatih Ebubekir Paşa Sebili (1723), Sultan Ahmet Külliyesi Sebilleri (1617), Ayasofya Sebili (1740-1742), Cevri Kalfa Sebili (1819-1820), dikdörtgen planlı, Eminönü sebillerinden olup, Eyüp'te Mustafa Ağa Sebili (1746), Beyoğlu Galata Halet Efendi Sebili (1819)⁵⁹, Üsküdar Ziyabey Sebili (1866)⁶⁰ de geç tarihli olmalarına rağmen dikdörtgen planda değerlendirilmiş diğer sebillerdir.

Sebillerde en yaygın kullanılan plan, çokgen plan tipi olup, klasik dönem, klasik sonrası ve Lale devrinin başlarında genellikle 6,8 ve 10 kenarlı olarak uygulanmıştır. Mimar Sinan Sebili (1587), bu planın öncüsü olup, sekizgen plandadır. Fatih Gazanfer Ağa Sebili (1596), Fatih Bayram Paşa Sebili (1636)⁶¹ klasik dönemde çokgen (sekizgen) planda ele alınan sebil örnekleridir. Kuyucu Murat Paşa Sebili (1606) ve Fatih Bayram Paşa Sebili (1634) türbe ile bağlantılı olup bu örneklerde çokgenin sayıları azalmaktadır. Dışa beş kenarlı olarak yansıtılan bu örneklerden sonra genellikle sebillerde kullanılan çokgen planın kenar sayıları azalarak kullanılmıştır. Fatih Benlizade Sebili (1828)⁶², Fatih Bala Tekke Sebili (1891)⁶³, Eminönü Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sebili (1681), Vezneciler Kaptan İbrahim Paşa Sebili (1708), II. Mahmut Sebili (1745), Sultan İbrahim Sebili (17. yüzyıl), Beşir Ağa Sebili (1738), Ali Paşa Sebili (1869), Muradiye Sebili (1876); Beyoğlu Kılıç Ali Paşa Sebili (1580), Üsküdar Ahmediye Sebili (1712), Eyüp I. Ahmet Sebili (1623)⁶⁴, Üsküdar Yeni Valide Sebili (1709) çokgen planda değerlendirilmiş başlıca İstanbul sebillerindedir.

Türk sebil mimarisinde klasik üsluptan sonra Lale devri ile birlikte, planlar yuvarlaklaşmaya başlamıştır. Bu dönemde yarım daire plan tipi yaygın olarak kullanılmıştır. 18. yüzyıl sonuna kadar devam eden bu tipin, ilk öncüleri, Mehmet Ağa Sebili (1585) ve Fatih Amcazade Hüseyin Paşa Sebili (1697) dir. Eyüp Mihrişah Valide Sultan Sebili (1794) yarım daire planıyla dışa doğru açılarak devam ettirilmiş, II. Mahmut Nusretiye Sebili (1825) ise kaide ve pencerelerin dışa vurgulanması ile tam yarım daire plan özelliği göstermektedir. Seyyid Hasan Paşa Sebili (1754) ise bu plan daha keskin hatlarla uygulandığı örnektir. Nur-u Osmaniye Sebili (1755), III. Ahmet Çeşme Sebilleri (1728) ve Beyoğlu Saliha Sultan Sebili (1732), bu planın İstanbul sebilleri içerisinde değerlendirildiği en abidevi başlıca örnekleridir. Recai Mehmet Efendi Sebili (1775), Üsküdar Sadettin Efendi Sebili (1741), Üsküdar Arif Hikmet Bey Sebili (1858)⁶⁵ ve Beyoğlu Mehmet Emin Ağa Sebili (1740)⁶⁶ de yarım daire planının uygulandığı mimarileri ile önemli diğer sebillerdir.

Lale devri ile Osmanlı mimarisine giren batılılaşma etkileri tüm yapı çeşitlerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde genel hatları ile ovalleşmeye başlayan planlar, giderek iç-dış bükey şekilde yuvarlaklaşmaya devam etmiştir. Damat İbrahim Paşa Sebili (1719), daire planlı bombeli yüzeyli ilk sebil olması açısından sebil mimarisinde önemlidir. Yüzeysel olarak dilimlenen sebil de, dairesellik kaideden saçağa kadar

⁵⁶Kumbaracılar, a.g.e., s.51; Şerifoğlu, a.g.e., s.132; Kuban, a.g.e., s.110; Urfahoğlu, a.g.m., s.468; Peköz, a.g.tez, s.40; Bakır, a.g.e., s.78

⁵⁷ Kumbaracılar, a.g.e., s.51; Şerifoğlu, a.g.e., s.160; Bakır, a.g.e., s.80; Peköz, a.g.tez, s.42; Urfahoğlu, a.g.m., s.468; Kuban, a.g.e., s.109; Çetintaş, a.g.e., s.146; Önge, a.g.e., s.24

⁵⁸ Nur Urfahoğlu, a.g.tez, s.164-165

⁵⁹ Kumbaracılar, a.g.e., s.51; Şerifoğlu, a.g.e., s.158; Urfahoğlu, a.g.m., s.468; Peköz, a.g.tez, s.42

⁶⁰ Peköz, a.g.tez, s.44; Ünsal, **Klasik Sonrası**, s.24; Urfahoğlu, a.g.m., s.466; Özdeniz, a.g.e., s.73-74; Pınar, a.g.tez, s.59-61

⁶¹Kumbaracılar, a.g.e.,s.23; Çetintaş, a.g.m., s.144; Urfahoğlu, a.g.tez., s.49; Peköz, a.g.tez, s.25

⁶² Kumbaracılar, a.g.e.,s.53; Urfahoğlu, a.g.tez., s.119; Peköz, a.g.tez, s.42; Pınar, a.g.tez, s.25; Şerifoğlu, a.g.e., s.111

⁶³ Kumbaracılar, a.g.e.,s.61; Urfahoğlu, a.g.tez., s.143; Peköz, a.g.tez, s.45; Pınar, a.g.tez, s.36-37; Şerifoğlu, a.g.e., s.115

⁶⁴ Kumbaracılar, a.g.e., s.17; Şerifoğlu, a.g.e., s.126; Urfahoğlu, a.g.m., s.466; Peköz, a.g.tez, s.24; Çetintaş, a.g.m., s.144; Ünsal, **Klasik Sebiller**, s.11

⁶⁵Kumbaracılar, a.g.e., s.57; Şerifoğlu, a.g.e., s.181; Urfahoğlu, a.g.m., s.212

⁶⁶Kumbaracılar, a.g.e., s.39; Çetintaş, a.g.m., s.146; Urfahoğlu, a.g.m., s.467

devam ettirilmiştir. Fatih Hekimoğlu Ali Paşa Sebili (1733) ise dairesel planın daha olgun halini yansıtan en olgun örnektir. Fatih Nakşidil Sultan Sebili (1818)⁶⁷, Eyüp Şah Sultan Sebili (1800) ve farklı mimarisi ile II. Mahmut Sebili (1840), bu planın uygulandığı diğer önemli örnekleridir.

İstanbul sebilleri buldukları konumlarına göre de; pencere, köşe, cephe ve abidevi sebiller olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır⁶⁸. İlk olarak pencere sebilleri, bir duvar yüzeyinde açılan bir veya birkaç pencereden oluşan sebillerdir. Sebil mimarisinde pencere sebillerinin sayısı oldukça azdır. Tek pencereli diğer örnekler Fatih Topkapı Kara Ahmet Paşa Sebili (1586) ve Fatih Cerrah Osman Efendi Sebili (1586) dir. Fatih Nişancı Mehmet Paşa Sebili (1589), üç pencereli daha gelişmiş bir örnektir. Eminönü sebillerinden, Rüstem Paşa Sebili (1562), tek pencereli tipik bir örnektir. Sultanahmet Külliyesindeki Sebiller (1617), Ayasofya Sebili (1740-1742), Surdışı Takyeci İbrahim Ağa Sebili (1578), Üsküdar Halil Paşa Sebili (1617)⁶⁹, Üsküdar Ziya Bey Sebili (1866), Üsküdar Kösem Valide Sultan Sebili (1640), basit mimari düzenlemelere sahip İstanbul sebilleri içerisinde diğer pencere sebilleridir.

Köşe sebilleri, cadde ve sokak köşelerinde dışarı taşınılı olarak en basit ve en eski şekli aksettiren sebillerdir. Fatih Benlizade Sebili (1828), Fatih Emine Hanım Sebili (19.yüzyıl), Eminönü Mimar Sinan Sebili (1587), Gazanfer Ağa Sebili (1593-1596), Koca Sinan Paşa Sebili (1592), Kuyucu Murat Paşa Sebili (1606), Sultan İbrahim Sebili (17.yüzyıl), Kaptan İbrahim Paşa Sebili (1708), Beşir Ağa Sebili (1745), II. Mahmut Sebili (1745), Nur-u Osmaniye Sebili (1755), III. Mustafa Sebili (1763), Hamidiye Sebili (1777), Rehabula Kadın Sebili (1734), Beyoğlu Çini Hamam Sebili (1847) ve Beyoğlu Kılıç Ali Paşa Sebili (1580), İstanbul sebilleri içerisinde köşede konumlandırılmış sebillerdir.

Külliyelerin en önemli parçası olan sebiller, bazen de çeşitli binaların veya hayır kurumlarının cephelerine yerleştirilmiştir. Fatih Amcazade Hüseyin Paşa Sebili (1697), daha ileri özellikler gösteren sıbyan mektebi altında bir çeşme ile birlikte yapılan Recai Mehmet Efendi Sebili (1775), günümüzde bağımsız bir sebil haline gelen Yeni Cami Sebili (1763), Seyit Hasan Paşa Sebili (1754), Cevri Kalfa Sebili (1819-1820), II. Mahmut Sebili (1825), Eminönü'n de yer alan başlıca cephe sebilleridir. Beyoğlu Mehmet Emin Ağa Sebili (1740) ve Eyüp Mihrişah Valide Sultan Sebili (1794) de diğer önemli cephe sebillerindendir.

İstanbul sebilleri tarihi gelişim sürecinde; Klasik, Lale devri, Barok-Rokoko ve Ampir özellikli olmak üzere dört farklı dönemde değerlendirilmiştir⁷⁰. Klasik dönem sebilleri genellikle ölçülü, basit formulu, çokgen planlı ve sade süslemeleri ile klasik Osmanlı mimarisinin bütün üslup özelliklerini yansıtmaktadır⁷¹. İstanbul sebillerinden, Fatih Bayram Paşa Sebili (1595), Eminönü Mimar Sinan Sebili (1587), Koca Sinan Paşa Sebili (1592), Kuyucu Murat Paşa Sebili (1606), Sultanahmet Külliyesi Sebilleri (1617), Sultan İbrahim Sebili (17.yüzyıl), Tavşanağa Sebili (1669), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sebili (1688), Beyoğlu Kılıç Ali Paşa Sebili (1590), Eyüp Mustafa Ağa Sebili (1746), klasik özellikli sebiller olup bu tipin son örneği ise Yeni Cami Sebili (1663)'dir.

Klasik dönemden sonra sebil mimarisindeki ikinci dönem ise Lale devri olup, bu devirde klasik özellikler devam ederken, aynı zamanda birçok yeniliğin de girmeye başladığı dönemdir. Sebil planları ovalleşirken, süsleme anlamında da yeni kıvrımlı dallar, çiçekler, lale motifleri ile tüm yüzeyler hareketli bir şekilde bezenmeye başlamıştır. Sebillerde şebekeler ve kubbe saçakları da değişime uğrayan önemli diğer unsurlardır⁷². Fatih Amcazade Hüseyin Paşa Sebili (1634) ile başlayan bu devirde, Fatih Hekimoğlu Ali Paşa Sebili (1723), Eminönü Damat İbrahim Paşa Sebili (1719), III. Ahmet Çeşme ve Sebili (1728), Beyoğlu Saliha Sultan Sebili (1732), Rehabula Kadın Sebili (1734), Beşir Ağa Sebili (1745), Üsküdar Ahmediye Sebili (1712), Üsküdar Valide Sultan Sebili (1709) önemli başlıca örnekleridir.

Kısa süren Lale devrinden sonra barok- rokoko üslup özellikleri, Türk sentezinden geçirilerek sebil mimarisine yansıtılmıştır. Geleneksel karakterini koruyan sebiller de, planlar, iç dış bükeyli silmeli profiller, farklı tipteki başlıklar, "S", "C" kıvrımlar, dalgalı saçaklar, demet sütunlar, stilize palmetler, deniz kabukları, rokay, bord, kartuş, madalyon, ters konsol gibi motiflerle barok-rokoko sebiller şekillenmiştir. Bu dönemde süsleme mimariye hâkimdir⁷³. Seyyit Hasan Paşa Sebili (1754), plan ve süsleme anlayışı ile bu dönemin ilk

⁶⁷ Kumbaracılar, a.g.e., s.50; Çetintaş, a.g.m., s.146; Ünsal, **Klasik Sonrası**, s.22; Peköz, a.g.tez, s.73; Şerifoğlu, a.g.e., s.108

⁶⁸ Eyice, a.g.m., s.1214/95; Urfaloğlu, a.g.m., s.466; Engin Özdeniz, a.g.e., s.73-74; Pınar, a.g.tez, s.59-61; Ödekan, a.g.m., s.1626-27

⁶⁹ Kumbaracılar, a.g.e., s.19; Urfaloğlu, a.g.tez, s.233; Urfaloğlu, a.g.m., s.467; Şerifoğlu, a.g.e., s.172; Peköz, a.g.tez, s.23; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebiller**, s.11

⁷⁰ Urfaloğlu, a.g.tez, s.165-169; Urfaloğlu, a.g.m., s.466; Şerifoğlu, a.g.e., s.21; Ödekan, "Sebiller", s.481-82; Özdeniz, a.g.e., s.75-77; Behçet Ünsal, **Klasik Sebillerin Ayrıntıları**, s.9-21; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebiller**, s.16-25

⁷¹ Ünsal, **Klasik Sebillerin Ayrıntıları**, s.9-21

⁷² Ayda Arel, **Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İstanbul, 1975, s.40

⁷³ Kuban, a.g.e., s.105; Doğan Kuban, "Barok Mimarisini", **DBİ. Ans.**, C.2, İstanbul, 1994, s.61; Doğan Kuban, "Rokoko", **DBİ. Ans.**, C.6, İstanbul, 1994, s.339; Ayla Ödekan, "Ampir Üslubu" Mad., **DBİ. Ans.**, C.1, İstanbul, 1993, s.247; Bakır, a.g.e., s.65; Şerifoğlu, a.g.e., s.21; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebiller**, s.16; Semavi Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı" **Türkler Ans.**,

temsilcisidir. Cağaloğlu Beşir Ağa Sebili (1745), daha sade düzenlemeli olup, dönemin en olgun ve en belirgin örneği ise Nur-u Osmaniye Sebili (1755)'dir. Sebil; planı, katlı silmeleri, ağır kornişleri ve bezeme özellikleri ile barok-rokokonun en girift tek örneğidir. Fatih Benlizade Sebili (1828), Eminönü III. Mustafa Laleli Sebili (1763), Recai Mehmet Efendi Sebili (1775), Hamidiye Sebili (1777), Beyoğlu Mehmet Emin Ağa Sebili (1740), Beyoğlu Koca Yusuf Paşa Sebili (1787), Eyüp Mihrîşah Valide Sultan Sebili (1794), Eyüp Şah Sultan Sebili (1800), Beyoğlu Nusretiye II. Mahmut Sebili (1825), planları ve yoğun bezeme özellikleri ile bu döneme özgü diğer önemli örneklerdir.

Barok-rokoko üslubun ağır etkisinden sonra ampir üslup ile birlikte sebiller de diğer mimari yapılarda olduğu gibi sadeleşmeye başlamıştır. Geleneksel tipten ayrılan sebil cepheleri, daha sade ve mermerle kaplanmıştır. Sebillerde yuvarlak formlu kemerler kullanılmış ve süsleme, yalındır⁷⁴. Bu dönemin en önemli örneği ise, Eminönü II. Mahmut Sebili (1825)'dir. Çarşıkapı Mehmet Ağa Sebili (1585) ve Ali Paşa Sebili (1869) Fatih II. Mahmut Sebili (1745) de bu dönem onarım geçirmiş fakat tam ampir üslupta değerlendirilmemiş sebillerdir. Bu dönemin diğer önemli örnekleri ise Fatih Olanlar Tekke Sebili (1871), Fatih Bala Tekke Sebili (1891), Üsküdar Ziya Bey Sebili (1866) ve Beyoğlu Çinili Hamam Sebili (1847)'dir.

İstanbul sebillerinin bezeme anlayışları da dönemlere göre değişmektedir. Temel yapı malzemesi olan mermer, sade mimarili sebillerde dekorasyonu aratmayacak güçtedir. Sebillerin çokgen planlı gövdelerinde pencereleri ayıran sütunların, mukarnas veya baklava başlıkları klasik süslemeyi oluşturan unsurlardır. Bu dönem sebil şebekeleri de dörtgen, çokgen veya çeşitli yıldız motifleriyle şekillenmiş klasik motiflerdir. Sebiller üzerinde kufi, nesih, sülüs gibi çeşitli tekniklerde değerlendirilen yazı kuşakları da kullanılan önemli diğer süsleme unsurlarıdır. Sebillerde düz saçaklar, hafif silmeler, dönemin sonlarına doğru incelen burgulu sütunlar, fistolu kemerler ve bitkisel motifler de sade sebillerde hareketliliği sağlayan başlıca klasik süsleme özellikleridir. Klasik dönemin en yaygın bezeme özellikleri olan çini ve kalem işi, sebillerde sınırlı kullanılan unsurlar olup bu dönemde süsleme genellikle; sade, ölçülü ve abidedir⁷⁵.

Osmanlı mimarisinde Batılılaşma dönemi olarak nitelendirilen 18. ve 19.yüzyıl da köklü bir kültür değişimi yaşanmış, yeni bir sanat ortamının başladığı süreç olmuştur. 17.yüzyıl sonlarından itibaren, Mimar Sinan'ın ciddi akılcı üslubuna karşılık, Lale devri ile yeni hareketli bir üslup doğmuştur. Batıya özgü bazı öğeler Osmanlı mimarisinde yer almaya başlamıştır. Osmanlı kültürünün kalıplarına aykırı düşmedikleri ölçüde benimsenen öğeler, ilk olarak çeşme ve sebiller üzerinde denenerek halkın beğenisine sunulmuştur. Bu dönemde çeşitli stilize lale motifleri, gülçeler, meyveler, vazo içerisinde çiçek ve yemişler, kıvrımlı dallar, hafif kabartma çerçeveler başlıca yeniliklerdir. Bu dönem sebillerinde bütün yüzeyler bezeme alanı olarak kullanılmıştır. Hareketli bezeme anlayışı sebil şebekeleri ve saçaklarda da devam ettirilmiştir⁷⁶.

Osmanlı mimarisinde temelde bir başkent üslubu olan barok bezemede egemen olan rokoko üslubundan ayırmak zordur. İki üslupta da kullanılan motifler benzerdir. Bu dönem sebillerinde bezeme ve süsleme yabancı kökenli olmakla birlikte, oldukça da ağırdır. Barok-rokoko üslup özellikli sebillerde akant yaprakları, "S-C" kıvrımlar, deniz kabuğu motifleri, kompozit başlıklar, kartuşlar, ağır profiller, eğrisel biçimler, demet sütunlar, çeşitli rozetler yüksek kabartma tekniğinde ve süslemede iç içe kullanılan önemli süsleme unsurlarıdır. İç mimaride sade olan sebiller dışarıda farklı süsleme anlayışı ile özellikle önceki dönemlere göre çok daha yoğun biçimde ve karmaşık kompozisyonlarla bezenmiştir.

Osmanlı mimarisinde 20.yüzyıl başlarına kadar devam eden ve tam olarak bir dönem üslubu olmayan ampir, eklektik üslup da kendine özgü süsleme unsurları olup, antik Yunan ve Roma biçimlerinin yalınlaştığı süsleme tarzıdır. Asil yalınlık, sakin yücelik ampir süslemenin en önemli felsefesidir. Bu dönem sebilleri barok-rokoko döneme göre bezeme, daha sınırlı, motifler birbirinden ayrı ve tek tek ele alınmıştır. Kılıç, bayrak demetleri, müzik aletleri, vazo içinde çiçekler, tüy ve perde, motifleri sebillerde kullanılan başlıca motiflerdir. "S-C" ler yaprak biçiminde şekillenirken, aylama askı en yaygın kullanılan unsur olup, sütun başlıkları sade, kemerler ise yuvarlak veya düzdür.

Sebiller de başlıca dört dönemde incelenen bezeme, her dönem gelişerek zenginleşmiştir. Türk mimarisine özgü yapılar olan sebiller, klasik dönemden sonra 17.yüzyıl ile birlikte batı etkilerine açılmış ve sade, sakin süsleme yerini hareketli bir bezemeye bırakmıştır. Fakat süslemede doruk nokta, barok-rokoko dönemde olmuştur.

C.15, Ankara, 2002, s.291; Rüçhan Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1988, s.138; Günsel Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, Ankara 1977, s.15

⁷⁴ Şerifoğlu, a.g.e., s.21; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebiller**, s.24; Ödekan, a.g.m., s.247

⁷⁵ Urfaloğlu, a.g.m., s.466-467; Peköz, a.g.tez, s.15; Şerifoğlu, a.g.e., s.21; Ünsal, **Klasik Sebiller**, s.9

⁷⁶ Arel, a.g.e., s.40; Bakır, a.g.e., s.67; Arık, a.g.m., s.259; Semavi Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", **Türkler**, C.15, Ankara, 2002, s.288; Sezer Tansuğ, 18.Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", **Vakıflar Dergisi**, S.6, İstanbul, 1965, s.93; Ünsal, **Klasik Sonrası Sebiller**, s.17

Dönem özelliklerine göre paralellik sağlayarak, bu üslupların karakteristik özelliklerini gösteren sebillerin⁷⁷ şebekeler⁷⁸ de, mimariye paralel olarak süsleme özelliklerini tamamlayan diğer önemli unsurlardır.

Sonuç

Osmanlı su mimarisinin önemli bir bölümünü oluşturan sebil mimarisi 16.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar bir gelişim göstermektedir. Türk su mimarisinin başkenti olan İstanbul'da, Fatih semtinde yer alan sebiller, en genel özellikleri ile bu makalede tanıtılarak İstanbul genelinde bulunan tüm sebiller ile;

1. Buldukları yere göre
2. Plan Özelliklerine göre
3. Konumlarına Göre
4. Dönem Özelliklerine Göre
5. Süsleme Özelliklerine Göre

Karşılaştırılarak, alt gruplar halinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme kısmında ilk dört bölüm örneklerle karşılaştırılırken, sadece süsleme de, dönemlerin genel bezeme karakterleri belirtilmiş, örnekler daha önce verildiği için bu bölümde tekrarlanmamıştır.

Türk mimarisine özgü yapılar olup, geçmişte sosyal yardımlaşmanın ince birer sanat zevki olan sebiller, mimari karakterleri, konumları, yol güzergahlarında, meydan hacimlerinin şekillenmesinde önemli roller oynamış yapılarıdır.

Mimari ve süsleme özellikleri ile anıtsal bir forma ulaştırılan sebiller, günümüzde tamamen kendi fonksiyonlarının dışında kullanılmaktadır. Bununla birlikte bazı sebiller kendi kaderine terk edilirken, bazıları da bakımsızlıktan yok olmakla karşı karşıyadır. Sadece Yeni Camii Sebili son olarak 2003 yılında tamamlanan restorasyonu ile İstanbul sebilleri içerisinde amacına uygun hizmet veren tek sebil olması açısından önemlidir.

Her geçen gün sayıları azalan ve nitelikleri değiştirilen sebiller, bilinçsiz bir şekilde yok edilmektedir. Bu kültür varlıklarına sahip çıkılarak gerekli bilincin verilmesi için sanat tarihçilere, ilgili tüm kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir.

⁷⁷Renda, a.g.m., s.265; Arık, a.g.m., s.259; Örcün Barışta, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", **Türkler**, C.12, İstanbul, 2002, s.242; Nuran Kara Pilevhravian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", **Türkler**, C.12, İstanbul, 2002, s.247; Hatice Aynur, "18.Yüzyıl İstanbul Çeşmeleri", **18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 1988, s.33; Semavi Eyice, "XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu", **Sanat Tarihi Yıllığı**, IX-X, İstanbul, 1980, s.163; Semavi Eyice, "Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı", **Türkler**, C.15, Ankara, 2002, s.284; Urfaloğlu, a.g.m., s.464; Nurcan İnci Fırat, "XX. Yüzyıl Başlarında Görülen Osmanlı Mimarisi", **Osmanlı Kültür ve Sanat Ans.**, C.10, Ankara, 1999, s.287; Bakır, a.g.e., s.81; Yılmaz Önge, "Mimar Koca Sinan'ın Sebilleri" **Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu**, Ankara, 1996, s.113

⁷⁸ Gül Sarıdikmen Ahraz, **17. ve 19.yy. İstanbul Sebillerindeki Madeni Şebekeler**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi ABD. (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2001, s.271